

*Дорош О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загальнонаукових дисциплін
Міжнародного університету фінансів*

ОСОБЛИВОСТІ НОВОГО РОМАНУ, ТЕКСТООРГАНІЗУЮЧА РОЛЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА

Анотація. У статті досліджено особливості текстів Нового роману та вияви в них мовної особистості автора як лінгвістичного феномена, що уможливило проведення всебічного аналізу художнього тексту.

Ключові слова: мовна особистість, роман, текст, організація, роль, значення.

Постановка проблеми. Дослідження особистісного в тексті є тим питанням, яке активно розробляється в сучасному мовознавстві в руслі когнітивно-комунікативної парадигми, що сприяє врахуванню як мовних, так і позамовних чинників категорії особистісного. Антропоцентризм як характерна ознака лінгвістичних студій на сучасному етапі втілюється в посиленні уваги дослідників до комунікативної функції художнього слова [1; 2; 3], при цьому важливим науковим завданням стають студії тексту як результат й інструмент пізнавально-комунікативної діяльності [4] мовної особистості автора.

Категорія індивідуально-особистісного в художньому тексті визначена не лише власними авторськими рисами, а й залежить і від загального стану літературної мови на цьому етапі. Метою статті є відстежити, як саме мовна особистість автора впливає на структуру та наповнення текстів Нового роману.

Необхідною умовою того, щоб індивідуальне могло сприйматись як таке, є існування сталої літературної мови. Історично з моменту свого виникнення жанр роману існував як суб'єктивоване викладення подій, оскільки його головною метою було не лише відображення життя, а віддзеркалення певного його боку [5, с. 16]. Класичний роман, який відповідає канонам цього жанру, будується на основі або структурованої реальності, або описується в термінах наявного світоустрою [6, с. 68]. Сучасні дослідники роману стверджують, що «жанр роману виявляється в установленні певних тематичних зв'язків між елементами твору з метою надання їм символічного значення» [7, с. 58]. Тобто, кожен роман характеризується певною внутрішньою єдністю, яку створює мовна особистість автора. Саме вона є тим центром як поза, так і в тексті, що відрізняє роман від драми [8, с. 39].

У п'ятдесятих роках ХХ століття у Франції спостерігається становлення нової літературної течії, яка отримала назву «Новий роман», де автори прагнули винайти нову оповідну організацію, відмінну від класичних засобів використання мовного матеріалу, отже, актуально дослідити, як виявляє себе мовна особистість автора в цьому жанрі.

Теоретичне обґрунтування феномен Нового роману отримує вже в 1960-і роки. Його основною метою було заперечення засад класичного роману: автори відкидали сталу організацію діалогу з авторськими коментарями, втручання оповідача в хід подій, традиційне трактування простору й часу, класично-

го персонажа [6, с. 36]. Класичний роман мав досить жорстку структурну організацію та логіку викладення: обтяжені синтаксичні конструкції, просторово-часовий зв'язок між подіями, які обов'язково були хронологічно послідовними [9, с. 461].

Аналіз наукових праць виявив, що в Новому романі вперше в художньому творі змінюється мовний матеріал: класична літературна мова заперечується й вважається непридатною для відтворення реального, що, у свою чергу, пов'язується з новою оповідною практикою [10, с. 36]. Новороманісти відкидають надбання класичної манери вираження романного жанру, які апелюють до греко-римської традиції, та винаходять нові засоби створення художньо-естетичного ефекту [11, с. 277]. По-новому будується діалогічна організація: це вже не класичний діалог із авторськими дидактичними коментарями, він переростає у відправну організаційну точку тексту, стає заміною оповіді. Розвиваються дві манери «писання»: «наукова» й «наївна» [12, с. 163].

Виклад основного матеріалу дослідження. Неороманісти «наукового» напрямку залучали мовні елементи, що традиційно не належали до художнього мовлення: обтяжений синтаксис, кропітка робота з пунктуацією, використання та змішування в оповідній тканині тексту різних функціональних стилів. Подамо таку організацію художнього тексту на прикладі уривку з роману К. Сімона «La bataille de Pharsale»:

parvoque intermisso temporis spatio: et ayant laissé passer un petit moment. Tu suis? ouïac rursus renovato cursu: et de nouveau repris leur course je cessai de courir marchant seulement poumons cœur dans ma gorge puis bruit d'ailes froissant l'air volant vite puis quelque chose plus près sifflant ou plutôt comme une corde de guitare pincée puis encore une autre qui dut passer très près cette fois peut-être à quelques centimètres de ma joue me semblant sentir l'air fouetter je me remis à courir pensant ils sont arrivés au haut de la colline maintenant ils me tirent comme au stand comme un lapin à chaque enjambée j'essayai de poser mon pied sur les traverses une fois j'en manquai une me tordis la cheville sur les cailloux du ballast faillis m'étaler meilleure chose à faire peut-être me croiraient mort mais je continuai tout le fourbi sur moi le masque à gaz le bidon le mousqueton sautant lourdement à chaque foulée brinquebalant les bretelles des cartouchières m'étouffaient dans ma gorge ... [Simon, BP, p. 83].

Автор використовує техніку наративного розширення (термін Н. Вулф [12, с. 163]), яка включає в себе нескінченне подовження речення, авторську пунктуацію, виражену в довільному використанні розділових знаків, невичерпне розгортання слова завдяки застосуванню дериваційних процесів і синонімів (le masque à gaz le bidon le mousqueton), звуження оповіді першого плану на користь оповіді другого (marchant seulement poumons cœur dans ma gorge puis bruit d'ailes froissant l'air volant vite puis quelque chose plus près sifflant ou plutôt comme une corde de

guitare pincée puis encore une autre qui dut passer très près cette fois peut-être à quelques centimètres de ma joue me semblant sentir l'air fouetter), постійне повернення до певної концептуальної ідеї (courir, marchant, passer, arrivés, poser mon pied). «Науковість» стилю підкреслює використання латини (parvoque intermisso temporis spatio, tu suis, ac rursus renovato cursu). Дослідники Нового роману [5; 13; 9; 10; 12] сходяться в думці, що «науковий» стиль побудований за «спіральною структурою» [12, с. 56] – нав'язливе повторення окремих концептів і ускладнення часової структури з постійними хронологічними розривами. Б. Дунган так характеризує спіральну структуру: «Текст знову й знову проходить крізь ті самі вихідні пункти. Кожен раз це повернення визначається появою певних мотивів» [12, с. 58]. Спіральна структура, невизначеність оповідного часу та самого оповідача й створюють ту «нечитабельність», яка стає невід'ємною рисою гіпертрофованої модерновості наукового стилю Нового роману.

«Наївна» організація Нового роману включає майже протилежні риси, розглянемо це на прикладі:

Certains prétendirent que ce jour avait été chaud. La plupart nièrent, non sa beauté, mais que celle-ci avait été telle que ce jour avait été chaud. Certains n'eurent pas d'avis.

Anne Desbaresdes ne revint que le surlendemain de sa dernière promenade sur le port. Elle arriva à peine plus tard que d'habitude. Dès que Chauvin l'aperçut, de loin, derrière le môle, il rentra dans le café pour l'attendre. Elle était sans son enfant [Duras, MC, p. 114].

У наведеному уривку наявні всі ознаки наївного стилю (термін Н. Вулф [12, с. 163]). Максимально спрощений вокабуляр, майже примітивний рівень лексичного матеріалу, що використовується. Іменники jour, surlendemain, promenade, port, môle, café та дієслова prétendre, revenir, arriver, être, avoir, apercevoir, rentrer, що зустрічаються, належать до розмовної лексики. Те саме можна констатувати й стосовно якісних прикметників, яких лише два: chaud і dernière. На противагу широко подані демонстративні прикметники та займенники: certains, ce, celle-ci; таке використання створює ефект звичайної комунікативної ситуації, яка наближує читача до подій художнього тексту. Пунктуація відповідає нормі. Перевага надається простим реченням, яких у наведеному фрагменті чотири. Якщо письменниця залучає складнопідрядні речення, вони мають максимально спрощену (у передостанній фразі в підрядному реченні Passé Antérieur замінено на Passé Simple), прозору структуру.

У межах «наївної» течії Нового роману синтаксичні розриви зустрічаються досить рідко, здебільшого вони належать до оповідної організації тексту, що забезпечує створення ефекту реального мовлення. Суперечливість між простим реченням та ускладненою оповідною організацією й створює художній ефект. Отже, можна подати структуру «наївної» неороманної оповіді у вигляді схеми (див. рис. 1):

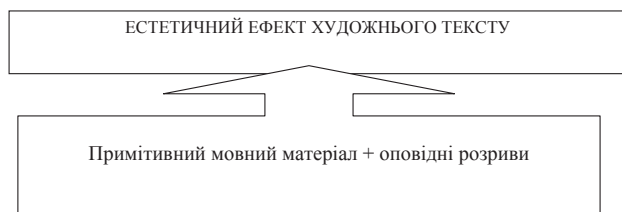

Рис. 1. Схема «наївної» неороманної оповіді

Отже, аналіз виявив, що представники двох різновидів Нового роману використовували різні мовні й мовленнєві засоби для побудови своїх текстів і досягнення естетичного ефекту. Хоча автори застосовували відмінні одна від одної стратегії, їх поєднувала єдина мета: створення нового тексту, який впливав би на глибинні структури свідомості.

У межах Нового роману розвинулося нове поняття – «писання» (écriture). Цей термін уперше з'явився в 1953 р. [13, с. 18] і став широко експлуатуватися новороманістами. Він позначає психоаналітичний процес створення художнього твору [13, с. 19], автор занурюється в себе й «текст пишеться сам» [12, с. 68]. **Відтак стає важливим відстежити, як само в текстовій канві Нового роману внутрішній світ автора стає відправним пунктом** сприйняття, спостереження та усвідомлення сущого. У Новому романі автор звертається не до свідомості читача, а до підсвідомого [12, с. 159], для цього він винаходить нову оповідну організацію, нові засоби використання мовного матеріалу. За такого підходу автор нівелюється, ховається в тіні скриптора, нейтральної особи, яка фіксує події; передає код, актуалізує структуру. Авторське мовлення стає відправною точкою художнього тексту, його роль у творі значно розширюється: це вже не тільки «розповідь про події, опис природи, персонажів, ситуації, місця дії та простору» [14, с. 93], це суб'єктивована структура, яка пронизує організацію художнього тексту й устанавлює взаємозв'язки та взаємодію між складовими.

Як результат усвідомленого суб'єктивованого мовотворчого процесу художній текст існує у вигляді абстрактної моделі, що організує висловлення [15, с. 32; 16, с. 17]. Ця модель передає читачеві не лише однозначні, поверхові смисли, а й приховані, часто неусвідомлені, усі ті характерно-індивідуальні особливості, які уможливають існування літературного твору як неподільної єдності індивідуального та загального. Автор наділяє текст певною інтенцією, що не лежить на його поверхні й може бути виявлена лише в результаті усвідомленої діяльності з інтерпретації, а художній дискурс передбачає нескінченну кількість таких інтерпретацій. Їхня правильність перевіряється розкриттям глибинного замислу автора та змісту всього тексту. Звідси випливає, що текст обіймає категорію інтенціональності [17, с. 56]. Це поняття встановлює певні межі нескінченності інтерпретацій художнього тексту, оскільки інтенція тексту передбачає наявність у художньому тексті можливої інтерпретативної позиції, множинність же інтерпретацій може бути зумовлена як самим текстом (нечіткою вираженістю авторської програми, незавершеністю тексту або загалом багаторівністю його смислової організації), так і тим, що сприйняття тексту має суб'єктивний характер [18, с. 148]. Особистісність сприйняття, створеного автором, і варіативність прочитань обмежуються наявністю інваріантного ядра [19, с. 57], яке хоча й не визначає кінцевої інтерпретації тексту, проте забезпечує необхідними ключами, що спрямовують процес сприйняття тексту в необхідному руслі [19, с. 59].

Висновки. Особистість автора концентрує на собі увагу дослідників як текстотвірна категорія, що визначає простір художнього твору. Індивідуальне, яким наповнений текст, є відображенням автора. Текстова наповненість є авторською рефлексією над дійсністю. «За кожним текстом стоїть мовна особистість» [20, с. 32], отже, у перспективі дослідження специфіки мовленнєвої представленості автора художнього твору відкриває нові обрії в розумінні як структури, семантики художніх текстів, так і когнітивних картин світу.

Література:

- Виноградов В.В. О теории художественной речи / О.О. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 238 с.
- Кубрякова Е.С. Парадигма научного знания в лингвистике и ее современный статус / Е.С. Кубрякова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1994. – № 2. – С. 3–15.
- Полюжин М.М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – 1999. – С. 4–22.
- Успенский Б.А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы / Б.А. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 63 с.
- Chartier P. Introduction aux grandes théories du Roman / P. Chartier. – P.: Bordas, 1990. – 217 p.
- Histoire de la littérature française du XX siècle / [Sous la direction de J. Dumont]. – Genève : Fata Morgana, 1975–1976. – Vol. 2. – 465 p.
- Reuter Y. Introduction à l'analyse du roman / Y. Reuter. – P. : Bordas, 2002. – 165 p.
- Gilles Ph. Centre énonciatif et centre interprétatif. L'analyse linguistique et l'interprétation du roman / Ph. Gilles // Dialogue franco-ukrainien sur le roman. – Paris-Caen, 2000. – P. 37–52.
- Lecherbonnier R., Rincé D., Brunel P., Moatti Ch. Littérature. XX siècle. Textes et documents / Collection Henri Mitterand. – P. : Nathan, 1991. – 961 p.
- Valette B. Esthétique du roman moderne / B. Valette. – P. : Nathan, 1985. – 168 p.
- Picon G. Panorama de la nouvelle littérature française / G. Picon. – P. : Gallimard, 1988. – 365 p.
- Wolf N. Une littérature sans histoire. Essais sur le Nouveau Roman / N. Wolf. – Genève Librairie Droz S.A., 1995. – 215 p.
- Coulet H. Idées sur le roman / H. Coulet. – P. : Larousse, 1992. – 218 p.
- Попова Л.Г. Внутренняя речь автора и персонажа в немецких и русских художественных текстах / Л.Г. Попова // Филологические науки. – 2000. – № 4. – С. 93–100.
- Coirier P. Psycholinguistique textuelle / P. Coirier, D. Gaonac'h, J-M. Passerault. – P. : Armand Colin, 1996. – 297 p.
- Kristeva J. La musique parlée ou remarques sur la subjectivité dans la fiction à propos du Neveu de Rameau. Langues et langage de Leibniz à l'Encyclopédie / J. Kristeva. – 10–18 / UGE, 1977. – 258 p.
- Воробьёва О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьёва. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.
- Гаєва О.В. Особливості художньої комунікації з погляду концепції можливих світів / О.В. Гаєва // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2001. – Т. 4. – № 1. – С. 147–152.
- Stolz C. Initiation à la stylistique / C. Stolz. – P. : PUF, 1999. – 143 p.
- Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность / Ю.М. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
- Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Коженикова, П.А. Николаева. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
- Бакушева Е.М. Особенности эмоциональной речи мужчин и женщин (на материале французского языка) / Е.М. Бакушева // Язык и эмоции : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 32–37.
- Буцикіна Н.С. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів [на матеріалі художньої прози Ф. Моріака] : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Н.С. Буцикіна. – К., 2004. – 256 с.
- Белова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – 2002. – № 7. – С. 43–54.
- Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англійських художніх текстів [на матеріалі американської прози ХХ ст.] : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.Л. Козачишина. – К., 2003. – 352 с.

Дорош О. О. Особенности Нового романа, тексто-организующая роль языковой личности автора

Аннотация. В статье исследованы особенности текстов Нового романа и проявления в них языковой личности автора как лингвистического феномена, позволяющего провести всесторонний анализ художественного текста.

Ключевые слова: языковая личность, роман, текст, организация, роль значение.

Dorosh O. Peculiarities of the Nouveau Roman, rôle of author's linguistic personality in organization of the text

Summary. The article focuses upon the peculiarities of the Nouveau Roman and the author's linguistic personality as a linguistic phenomenon that permits linguistic text researches.

Key words: linguistic personality, novel, text, organization, role, value.